

Luovuus ja tyydyttävä korvike (Melanie Klein)

- Risto Niemi-Pynttari

Fantasia ja luovuus ovat Kleinin psykoanalyysin keskiössä. Taideobjekti, joka luo kuvitteellisen maailman, tavoittaa saman syvän peruskokemuksen kuin mikä lapsella on. Taiteen tuottama nautinto ei siis ole itseilmaisua, vaan pikemminkin leikkiä mahdollisimman antoisalla, kuvitellulla, vuorovaikutuksella.

Tiedostamaton fantasia on vietin väline, ja Kleinin mukaan ne vaikuttavat ihmisissä koko elämän ajan. Mielikuvituksen lisäksi myös havainnoissa ja aistimuksissa näillä fantasioilla on osansa.

Taide on tietoisista illuusiota, joka tuottaa erityisen antoisaa objektisuhdetta. Taiteen nautinto ei kuitenkaan ole helposti saatavissa, se ei ole regressiivistä, vaan luovuutta, nautintoa joka syntyy taistelusta tuon kuvitteellisen objektin hahmottamiseksi. Leikin ja taiteen nautinto johtuu aktiivisesta ponnistelusta, joka jatkuvasti hajoamassa olevan kohteen integriteetin vuoksi tehdään. Jos Freudille jokainen taiteilija on neurootikko, joka pyrkii ilmaisemaan itseään, niin objektisuhdepsykologiassa taiteilija on skitsofreenikko, joka yrittää saada toiveensa mukaisen teoksen kokoon.

Todellisen ja kuvittelun suhde

Kleinin mukaan luova teko kumpuaa siis samasta voimakkaasta lähteestä, kuin minkä vauva kohtaa joutuessaan sietämään eroa symbioottisesta äitisuhteesta, molemmissa on kyse leikin ja kuvittelun välttämättömyydestä ihmiselle (Wright 2006, 72)

Kleini ymmärtää luovuuden eri tavalla kuin Freud. Tämä katsoi, että taiteen tuottama mielihyvä liittyy mahdollisuuteen vapautua itesesensuurin ja syyllisyyden otteesta: toisin sanoen taiteilija voi jakaa salaisuutensa fiktion suojassa, ilman pelkoa. Kleinin mukaan luovuus syntyy aikaisemmin kuin kysymykset syyllisyydestä.

Freudin minuuteen, idiin ja tiedostamattomaan keskittyvä psykoanalyttinen luovuusteoria sai haastajakseen Melanie Kleinin kehittelemän objektisuhde-teorian, jossa huomio on itseilmaisun sijaan ulkoisiin kohteisiin liitetyissä fantasioissa: leikkiessään lapsi ei kohtaa ulkoista todellisuutta suoraan vaan leikkii että kohde olisi omien toiveiden mukainen.

Kun freudilainen ego-psykologia keskittyi minän egon ja idin väliseen dynamiikkaan, sekä siihen kuinka tämä voidaan nähdä taiteessa, Klein toi esiin kysymyksen psyyken ulkopuolisesta maailmasta. Ehkä luovuus ei ole vain idin ja egon välistä taistelua? Ehkäpä todellisen ja kuvittelun suhde alkaa hahmottua lapsen erottautuessa äidistä.

Torjunnan ja sisäistämisen liike

Klein aloitti vastasyntyneiden psykoanalyysin ja huomasi, että psyyken toiminta on torjunnan ja sisäistämisen vuorottelua:

”Se on projektoiden ja introjektoiden vaihtelua, sisältä ulos ja takaisin, siinä vuorovaikutuksessa psyyke kasvaa ja kehittyy.” (Sitolahti 2006,109.)

Objekti-suhteiden analyysi tarjoaa mahdollisuuden tarkastella taidetta mielikuvituksen ja todellisuuden suhteena. Näin myös luova toiminta voidaan ymmärtää suhteena lajiin, välineeseen ja

yleisöön voidaan nähdä suhteina, joiden alku on varhaislapsuuden fantasioissa ja leikeissä.

Melanie Klein (1882-1960) joka keskittyi lasten ja vastasyntyneiden objektisuhteisiin, infant – lat. Ei-puhva). Lapsesta on syytä käyttää ilmaisua ”infant” puhekyvytön, koska puheeseen ja kielen saamiseen liittyy olennainen symbolifunktio, joka muuttaa koko asetelman. Primaariobjekti on äidin rinta, ja vauva joutuu kriisiin ymmärtäessään sen, että rinta ei ole osa itseä. Klein ihmetteli sitä, miksi nämä lapsen fantasiat olivat destruktiivisia eivätkä niinkään positiivisia. Vauvan suhde rintaan on sekä kiitollisuuden että kateuden täyttämä.

Klein tutki ja analysoi lasten leikkiä, hän katsoi että lapsen fantasiat tulevat esiin leikissä. Leikki tarjoaa pääsyn lapsen tiedostamattomaan ja maailmaa muodostavaan suhteeseen.

Klein analysoi lasten mielikuvia ja tunteita. Nämä tunteet jäsentyivät ennen kaikkea äidin ruumiiseen liittyneiden fantasioiden mukaan.

Luovuus ja lapsen ahdistuksen väheneminen

Objekti ei ole Kleinille tavanomaisessa mielessä kohde - valmiiksi ulkoinen - vaan objekti luodaan. Luovuus viittaa vauvan toimintaan, kun ulkoinen maailma on vain osin hahmotettu, eikä objekti ole minästä erillinen vaan kohde johon tunteet liitetään. (Wright 2006,72.)

Ulkoinen maailma on jotain, mitä lapsen täytyy työstää. Olennaisiin kohteisiin vauva satsaa enemmän, investoi voimakkaita fantasioitaan, pelkoja ja toiveita, ja sen myötä mielikuvat tärkeistä ja merkityksellisistä objekteista syntyvät.

Projektio on Kleinin keskeisin termi (ks. Sitolahti: *Melanie Kleinin lisä kuolemanvietin ja yliminän käsitteisiin*, 2005, linkki alla). Se viittaa niihin tunteisiin ja toiveisiin, jotka karkotetaan tietoisuuden piiristä ja projisoidaan ulkoiseen kohteeseen. Sen vastakohta on sisäistäminen, jossa ulkoiset seikat omaksutaan osaksi minää.

Puhekyky on ehkä voimakkain sisäistämisen tapahtuma. Puhekyvytön olento joutuu puolustamaan minäänsä projisoimalla ja karkottamalla pahoja asioita itsestään. Idealisointi poistaa ja karkottaa pahan ja sisäistää hyvän, näin puhekyvytön käy jatkuvaa taistelua asioidensa kanssa

Klein rakensi psyyken rakentumista käsittelevän teoriansa tutkiessaan psyyken syntytilannetta eli vauvan irtautumista äidistä. Vauva yrittää hallita ahdistustaan halkomalla objektit, tunteet ja egon hyviin ja pahoihin. Vauva yrittää sisäistää hyvät ja kieltää ja työntää pahat itsen ulkopuolelle, äitiin. Jos äiti ottaa vastaan ja kannettavakseen sen, minkä vauva häneen sijoittaa, hän ei ole enää vauvan mielessä erillinen, vaan osa vauvaa, tämän paha puoli.

Vauva mieltää hyvänä objektina hoivan ja imetyksen. Tällöin rinta projisoidaan ideaaliobjektiksi, joka tyydyttää egon halun elää. Vauvalla tapahtuu samanaikaisesti sekä introjektiota, että projektiota, ne luovat objektimielikuvia. Mielikuva ideaaliobjektista saa vahvistusta palkitsevista rakkauden ja ruokkimisen kokemuksista. Pahat objektit puolestaan syntyvät vailla olon ja kivun kokemuksiin liittyen, ne vauva kokee vainoavina objekteina.

Luovuus ja leikkeihin satsaaminen

Symbioottisesta äitisuhteesta irtautuminen vauvan kehittyminen lapseksi merkitsee leikin ja luovan mielikuvituksen syntyä. Kuitenkin jo vauva voi käyttää esimerkiksi tyynyä äidin rinnan korvikkeena. Klein huomasi, että tietyssä vaiheessa vauva tietää että tyyny ei ole rinta, mutta

pettymyksen sijaan vauva alkaa leikkiä ikään kuin se olisi rinta. Vauva ei joudu suoraan ulkoiseen maailmaan oltuaan ensin symbioottisesti kiinnittyneenä äitiin, vaan näiden välille muodostuu symbolinen objekti.

Kleinin avainteksti aiheeseen on ”The Importance of symbol formation in the development of the ego” (1937). Klein puhui symbolisesta objektista kohteena, jonka vauva kehittää leikkiäkseen. Hänen mukaansa taiteen ”as if”, kuvitteellinen ikään kuin-maailma on psyykkiseltä alkuperältään vauva, joka alkaa leikkiä.

Luovuus kehittyy Kleinin mukaan lapsella kahden eri tunnetilan vaihdellessa a) skitsoidis-paranoidisessa kontekstissa jos kohde on fragmentoitunut, tai b) depressiivisessä kontekstissa jos kohde on menetetty asia. Ilman fantasioita ja mielikuvitusta lapsen skitsoidis-paranoidinen toiminta on tuhoavaa ja aggressiivista, ja toisaalta depressiivinen lamaannus on puolestaan vaarassa jähmettää lapsen suruunsa. (Wright 2006, 73-74.)

Klein pitää kuitenkin depressiivistä positiota lapsen kehityksen keskeisimpänä mullistuksena psyyken organisoitumisen kannalta. Kyse on tunteesta, joka lähtee eroahdistuksesta ja kehittyy kokemukseksi, että on ihmisenä erillinen olento. Kaikki emotionaalinen ja älyllinen kehitys perustuu Kleinin mukaan depressiivisen position työstämiseen.

Kleinille taiteilija syntyy ennen kaikkea depressiosta. Hänen mukaansa depressiivinen eroahdistus, äitisymbioosin, menetys on perustilanne: ”mise-en-scene for artistic creation”. Taiteilijalla on etäinen yhteys tähän depressioniin, kun hän tekee teoksen joka tyydyttää häntä. Kun hän satsatessaan luovaan teokseensa oman halunsa mukaisen fantasian, hän on taas kerran voittanut depression.

Kleinin luovuus-teoriassa keskeinen yhteys depressioniin on tullut kiistan kohteeksi. Toiset psykoanalyysin teoreetikot ovat tuoneet depressio-mallin rinnalle skitsoidisen mallin. Seikka, jota Klein ilmeisesti piti pääosin tuhoavana, onkin ostettu esiin erityisen antoisana maanis-oseaanisena luovuuden kokemuksena. Kun depressio-malli korostaa menetystä ja luopumisen aiheuttamaa surua, maanisuus-malli korostaa fantasiaa jossa tuota hyvää ei ole kadotettukaan, vaan se kuvitellaan uudelleen.

Julia Kristeva seuraa tässä suhteessa kuitenkin Kleinia ja pitää depressio positiota luovuuden lähtökohdana. Toisaalta esimerkiksi Anton Ehrenzweig katsoo, että depressio viittaa menetykseen joka ei ole korvattavissa, eikä se siksi voi olla luovaa. Hänen mukaansa luovuus kumpuaa maanisesta fantasiasta.

Maaninen luovuus lähtee sekin ahdistuksesta - mutta luova nautinto tavoitetaan assosioinnilla, kaikkivoipaisen yhdistelyn voimalla fragmentoitunutta aineistoa liitetään fantasian mukaiseksi. Klein puolestaan katsoo, että ahdistuksesta ei voi kummuta mitään luovaa. Hän pitää ahdistusta vain regressioon johtavana tienä. Kiista koskee siis sitä, onko luovan toiminnan taustavoimana ahdistusta pakeneva maanisuus vai depressiivisyyden väliaikainen korvaaminen ”ikään kuin” leikissä. Siksi taide ja sen tekeminen on pääosin lohduttavaa ja terapeuttavaa - se eheyttää alkuperäisen menetyksen traumoja.

Muoto vai itseilmaisus

Objektisuhde-teorian edustajista Stokes painottaa muita enemmän luovaa suhdetta oman ruumiin ulkopuoliseen objektimaailmaan. Jos freudilainen luovuuskäsitys painottaa itseilmaisua, vapaata ekspressiota, niin toiveiden liittäminen leikkiin painottaakin muotoa. Stokes katsoo, että muoto itse

esittää alitajuisen fantasian. Mutta silloinkin taiteilija satsaa muotoon joko a) skitso-paranoidisesti tai b) depressiivisesti. (Wright 2006, 80-81.)

Muodon keskeisyys luovassa prosessissa merkitsee Stokesin mukaan tekijälle joko samaistumisen tai erottautumisen kokemusta. Kaikki tekijän suhteet taideteokseen, perustuvat hänen mukaansa joko identifioitumiseen tai erottautumiseen. Vahva identifioituminen kohteeseen poistaa eroa minän ja ulkoisen väliltä - teos syntyy projektiivisessa tunteiden heijastamisessa tai havaintojen ja vaikutelmien sisäistämässä. Vahva erottautuminen kohteesta on toinen strategia, se merkitsee etäisyyden luomista ja toiseuden kohtaamista.

Aistiminen ja luovuus

Taidetta luovassa toiminnassa ei ole kyse vain kuvitteellisen luomisesta, vaan myös aistien kehittämisestä. Vauvan aistien kehittyminen tapahtuu symbioottisen äiti-suhteen katketessa. Vauvan kokema hahmottomuus alkaa jäsentyä erillisen olennon havainnoiksi. Maailmaa ei havaita suoraan, aistimisen kohteet koetaan kaikkea muuta kuin ulkoisina objekteina, ne koetaan hyvinä tai pahoina.

Intohimoinen suhde objektiin on siis aistimista, varsinkin ensimmäisiä asioita hahmotettaessa. Vauvan aktiivinen kiinnostus on mukana, kun kohteet alkavat muodostua havaittaviksi: merkitykselliset kohteet muodostuvat, ja tärkeät asiat erottuvat taustasta vauvan intentioiden mukaan. Havaitseminen on häilyvää ja sitä opitaan koko ajan.

Ei siis ole sattumaa, että aistimien on keskeinen taiteessa: kysymys kuinka havainnot muodostuvat on havainnon juurille menemistä.

”Ehrenzweig sees this relation as a problem concerning the perception of all objects. He raises the issue of how come to be selected for perception in the first place because he sees it as crucial for an artist, and to the creative individual in general, to be able to return to a state of primal sensing.” (Wright 2006,77)

Luovan aistimisen tilaan hakeutuva pyrkii eroon kategorisoivista havainnoista, pintapuolisista kuvista ja tilanteista. Ne eivät tyydytä idiä ja syvempää kokemuksen tarvetta. Uusia havaintoja tekevä taiteilija avaa suhdetta arkihavaintoja ohjaavan superegon ja epämääräisten vaikutelmien vallassa olevan idin välille.

Maanisen luovuuden teoria tuntuu tavoittavan depressiivistä paremmin aistimiskykyyn liittyvän luovuuden. Ehrenzweigin mukaan ennen kuin kaoottinen materiaali on kuvitteellisessa järjestyksessä - ja ”ikään kuin” koherenttina - taiteilija on skitsofreenikko. Mutta toisin kuin sairastuneelta skitsofreenikolta taiteilijalla on kyky yhdistää alitajuista ja todellista. Luovan toiminnan psyykeä eheyttävä merkitys on nimenomaan tässä antoisan kokonaisuuden luomisessa. Esteettisen kokemuksen psyykeä hoitava vaikutus on näin ollen siinä, että koherentti syvärakenne löytyy ja hahmotetaan fragmentoituneen pinnan alta (Wright 2006, 79).

Klein itse oli osoittanut jo aiemmin, että luovuuden normaali kehitys lapsella sisältää samoja mekanismeja ja defenssien käyttöä, jotka liittyvät skitsofreniaan ja toisaalta depression. Mutta juuri tästä syystä hän painottaa erityisesti luovaa toimintaa, koska se on paras keino vähentää lapsen ahdistusta.

Kielellinen aistillisuus

Kielellisten merkitysten leikki kumpuaa Kleinin mukaan myös samasta kokemuksesta kuin aistiminen ja havaitsemien. Mutta siinä missä formaali kieliteoria on hahmottanut vain merkityserojen syntyä, Klein ymmärtää myös kielen vaistomaisten halujen kenttänä. Erityisesti Julia Kristeva on pitänyt Kleinin ansiona sitä, että kielellistä luovuutta ei voida enää pitää taiteen abstrakteimpana muotona. Ajatus, että kieli olisi visuaalisia ja auditiivisia kokemuksia abstraktimpi, perustuu kapeaan käsitykseen kielestä vain koodattuja merkityksiä välittävänä systeeminä. Lapsi ei koe kieltä pelkkänä merkkijärjestelmänä, vaan liittää siihen ruumiillisia kokemuksia, pyrkimyksiään ja halujaan. Kleinin mukaan kielellinen leikki kumpuaa aivan toisesta lähteestä kuin arkirutiineista, joissa kieltä käytetään informaation välittämiseen. Kielen monimielisyyden ja mahdollisuuksien tila on Kleinin mukaan leikkiä symbolisen ja sitä edeltävän primaarin tilan välissä.

SEGAL, Hanna (1994) Melanie Klein ihmismielen ymmärtäjänä. Yliopistopaino. Helsinki.
SITOLAHTI, Terttu (2000) Psykoanalyysi kehityksen ristiaallokossa... Psykoterapia-lehti 2/2000, Therapiea-säätiö. Helsinki. http://www.psykoterapia-lehti.fi/tekstit/sitolahti_klein.htm
SITOLAHTI, Terttu (2001) Melanie Klein seminaari 27.4.2001 Taideteollinen Korkeakoulu. Hki
SITOLAHTI, Terttu (2006) Viettiteoriasta objektisuhteiden teoriaan, Melanie Klein sillanrakentajana (ss.91-166). teoksessa MÄLKKÖNEN Kristiina ym. *Psykoanalyysin isät ja äidit, teoreettisia näkökulmia.* 2006
WRIGHT, Elisabeth (2006) *Psychoanalytic Criticism* , Polity Press, Cambridge.